

רי"ף הלכות קטנות (תפילין) דף ט. גמ' מנחות דף לו. - לז.

אורך השיעור ברי"ף ושו"ע הוא 28 דקות
אורך השיעור ברי"ף ופוסקים הוא 16 דקות

1. חשכה לו בדרך ותפילין בראשו, מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו..... 1
2. אם הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו, אפילו הם עליו כל הלילה, מותר ואין מורין כן..... 1
3. כשיאמר וקשרתם לאות על ירך ימשמש בשל יד, וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש. 3
4. מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל, בבשר התפוח שבעצם שבין הקובד"ו ובית השחי,..... 4
5. ואטר יד ימינו, אם עושה כל מלאכתו בשמאלו, מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם..... 6
6. מניחין אותן על הקדקד שהוא סוף השיער שכנגד הפנים והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו..... 7

1. חשכה לו בדרך ותפילין בראשו, מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו **רמב"ם הלכות שבת פרק יט הלכה כו**

לא יצא החייט במחטו בידו ולא הבלר בקולמוסו ערב שבת סמוך לחשיכה שמא ישכח ויוציא, וחייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשיכה שמא יהיה שם דבר שכוח ויצא בו בשבת, ומותר לצאת בתפילין ערב שבת עם חשיכה הואיל וחייב אדם למשמש בתפיליו בכל עת אינו שוכחן, שכח ויצא בהן לרשות הרבים ונזכר שיש לו תפילין בראשו מכסה את ראשו עד שמגיע לביתו או לבית המדרש.

שולחן ערוך אורח חיים סימן רסו סעיף י

(כח) חשכה לו בדרך ותפילין בראשו, או שיושב בבה"מ בשדה וחשכה לו, טו <ה> מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו; ואם יש בית סמוך לחומה שנשמרים בתוכו, מניחן שם.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן רסו סעיף י

(כח) חשכה לו - היינו דנעשה בה"ש וא"א לו לישא אותם בידו לביתו מפני קדושת שבת ולהשאיר אותם שם בדרך או בבה"מ א"א מפני בזיון התפילין דבתי מדרשות שלהם היה בשדה מקום שאין משומר מפני הגנבים ע"כ התירו לו חכמים לנשואם עליו דרך מלבוש עד ביתו אך צריך לכסותם שלא יראוהו שהוא נושא עליו התפילין בשבת:

2. אם הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו, אפילו הם עליו כל הלילה, מותר ואין מורין כן

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ד הלכה יב

היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו החמה וקדש היום מניח ידו עליהן עד שהוא מגיע לביתו וחולץ, היה יושב בבית המדרש ותפילין בראשו וקדש עליו היום מניח ידו עליהן עד שמגיע לביתו וחולץ, ואם יש בית סמוך לחומה שמשמרים בו מניחן שם, ואם לא חלץ תפיליו מששקעה החמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר.

טור אורח חיים סימן ל

זמן הנחתן בבוקר משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו. אע"ג דקיי"ל לילה זמן תפילין הוא אלא שאין מורין כן היינו לענין שאם היו בראשו וחשכה שא"צ לחלצן אבל לכתחלה אין להניחן קודם הזמן הזה. ואם צריך לילך לדרך יכול להניחן קודם זמנן בלא ברכה ולכשיגיע זמן ימשמש בהן ויברך. וה"ר פרץ כתב כיון דקיימא לן דלילה זמן תפילין הוא אלא שאין להניחן בלילה משום גזרה שמא ישן בהן מי שרוצה לצאת לדרך יכול להניחן קודם זמנן ולברך עליהן מיד. וא"א ז"ל לא כתב כן היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה יניח ידו עליהן עד שיגיע לביתו ואם יש בית קרוב לחומה שמשמרים שם חולצן ומניחן שם היה יושב בבה"מ ותפילין בראשו וקדש עליו היום מניח ידו עליהן עד שמגיע לביתו:

בית יוסף אורח חיים סימן ל

ב אע"ג דקיימא לן לילה זמן תפילין אלא שאין מורין כן. בסוף פרק הקומץ (לו:) אמרינן דהכי סבר רב אשי ופירש רש"י דטעמא דאין מורין כן שמא ישכחם ויישן בהם:

ומ"ש רבינו היינו לענין שאם היו בראשו וחשכה שאין צריך לחלצן אבל לכתחלה אין להניחם קודם הזמן הזה. כן כתב הרא"ש (ה' תפילין סי' יז) בשם בעל התרומה (סי' ריג) ולמד כן מדתניא בסוף פרק הקומץ (לו:). "עד מתי מניחם עד שתשקע החמה רבי יעקב אומר עד שתכלה רגל מן השוק וחכמים אומרים עד זמן שינה ומודים חכמים לרבי יעקב שאם חלצן ליכנס לבית המרחץ ולבית הכסא ושקעה החמה שוב אין מניחם אלמא חכמים ורבי יעקב דסברי לילה זמן תפילין מדשרו להניחם בראשו עד זמן שינה מודים לתנא קמא דאין מניחם לכתחלה משתשקע החמה.

והרמב"ם (תפילין פ"ד הי"א) אע"פ שפסק כמאן דאמר לילה לאו זמן תפילין הוא והמניחין בלילה עובר בלאו כתב שאם הניחן קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפילו הן עליו כל הלילה מותר ואין מורין כן וטעמו משום דאיתא בסוף פרק הקומץ (מנחות לו:). אמר רבינא הוה יתיבנא קמיה דרב אשי וחשך ולא סליק תפילי ואמינא ליה לשמרן קא בעי מר ואמר לי אין וחזיתיה לדעתיה דלא לשמרן הוה בעי קסבר הלכה ואין מורין כן.

ומאחר דסבירא ליה דהלכה כמאן דאמר לילה לאו זמן תפילין הוא הוצרך לפרש דהיינו דוקא לענין שלא יניחם לכתחלה אבל אם כבר הם בראשו אינו חייב לחלצם כי היכי דלא תיקשי הלכתא אעובדא דרב אשי: ובפולוגתא דרבי יעקב וחכמים כתב המרדכי (ה' תפילין יג.) דקיימא לן כחכמים. וכתוב בספר התרומה (שם) והאי שקיעה דאסור להניחם מדרבנן היינו סוף שקיעה סמוך לצאת הכוכבים וכן כתוב במרדכי (שם). ודע דבגמרא (שם) אמרינן אמר רבי אלעזר אם לשמרן מותר ופירש רש"י לשמרן שלא יאבדו מותר להניחם אפילו לאחר שקיעת החמה ומשמע מדבריו דלהניחם לכתחלה שרי כדי לשמרם. וכן כתב הרא"ש (סי' יז) אהאי עובדא דרב אשי שגירסת הר"י (ה' תפילין ט.) וחשך ולא סליק תפילי אבל בגמרא גרסינן בכל הספרים וחשך והוה מנת תפילי וכן פירש רש"י אם לשמרן שלא יאבדו מותר להניחן לאחר שקיעת החמה עכ"ל.

אבל הרמב"ם (פ"ד הי"ב) כתב ואם לא חלץ תפילי משקעה החמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר משמע דסבר דלא שרי כדי לשמרן אלא שלא לחלצן אבל להניחם לכתחלה לא וכדגרסי הר"י עובדא דרבינא ורב אשי דלא סליק תפילי וא"ל לשמרן קא בעי מר אלמא דשלא לסלקן הוא דשרי כדי לשמרן אבל להניחם לכתחלה לא. וכן דעת כל הפוסקים שלא הזכירו הא דלשמרן שרי דשלא לסלקן בלאו לשמרן נמי שרי וכבר כתבו זה ולהניחן לכתחלה אפילו כדי לשמרן אסור ולפי זה לא קיימא לן כרבי אלעזר דאמר אם לשמרן מותר ומיהו אפשר דאע"ג דסברי דלשמרן מותר להניחן לכתחלה לא כתבו כן לפי שסמכו על מה שכתבו שאם היה צריך לילך לדרך מותר להניחן קודם זמנם ומשמע להו דטעמא דשרי משום דהוי כדי לשמרן.

ומכל מקום יש לתמוה על מה שפירש הרא"ש בגירסת הספרים וחשך והוה מנת תפילין שהיה מניחם בתחלה אחר שקיעת החמה דמאחר דאמר רבינא וחזיתיה לדעתיה דלאו לשמרן הוה בעי קסבר הלכה ואין מורין כן א"כ אפילו שלא לשמרן מותר להניחם בתחלה אחר שקיעת החמה אלא שאין מורין כן וזה שלא כדברי הפוסקים ולכן נראה דספרים דגרסי והוה מנת תפילי לא שהיה מניחם אחר שחשכה אלא שלא סלקן משחשכה והכי קאמר הוה מנת תפילי כלומר שהניח מלסלקן ומשום הכי אמרינן דהוי הלכה ואין מורין כן אבל להניחם בתחלה פשיטא דאסור אם לא כדי לשמרם לפי מה שפירש רש"י בדברי רבי אלעזר ומיהו מדברי ה"ר יונה בפרק קמא דברכות גבי הא דאמר אביי לתפילין כאחרים משמע דלהניחן בלילה בתחלה נמי הוי הלכה ואין מורין כן:

והרמב"ם מאחר שכתב מי שהניח תפילין קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפילו הן עליו כל הלילה מותר תימה למה כתב אח"כ ואם לא חלץ תפילי משקעה החמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר דמאי איריא לשמרן אפילו שלא לשמרן נמי ואפשר דמשום דלעיל כתב דהא דשרי שלא לסלקן משחשכה הוי הלכה ואין מורין כן כתב אח"כ דהיינו דוקא כשאינו מתכוין לשמרן אבל אם הוא מתכוין לשמרן מותר ומורין כן וזהו שכתב גבי לשמרן מותר סתם ולא כתב שאין מורין כן וכבר כתבתי שהוא מפרש דהא דאמר רבי אלעזר אם לשמרן מותר דלא להניחם בתחלה קאמר אלא להניח מלסלקן ומדקאמר סתמא מותר משמע דאורויי נמי מורינן וכן משמע בעובדא דרבינא ורב אשי דכי א"ל לנטרינהו בעי מר א"ל אין ולא בעי למימר ליה דבלא לשמרן נמי שרי אלמא דכשאינו מתכוין לשמרן דוקא הוא דאמרינן אין מורין כן אבל לשמרן מותר ומורין כן ואע"פ שיש לדחות ולומר דאין הכי נמי דאפילו לשמרן אין מורין כן והא דא"ל רב אשי אין היינו משום דרבינא הוה ידע דלשמרן שרי דהא א"ל לשמרן קא בעי מר וכל כהאי גוונא לאו הוראה הוא אבל אי לא הוה ידע לא הוה מורי ליה דשרי אפילו לשמרן מכל מקום סובר הרמב"ם דכיון שהודה למאי דא"ל לשמרן בעי מר הויא הוראה:

ולענין הלכה כיון דהר"י והרמב"ם מסכימים שאין להניחם בתחלה בלילה הכי נקטינן:

שולחן ערוך אורח חיים סימן ל סעיף ב

אסור להניח תפילין (ג) בלילה, א שמא ישכחם (ד) <ג> ויישן [ב] בהם אם הניחם (ה) קודם ב שתשקע החמה וחשכה עליו, אפילו הם עליו (ו) כל הלילה, (ז) מותר (ח) ג ואין [ג] מורין כן. * אם לא חלץ תפילין משקעה חמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן, * (ט) <ד> ונמצאו עליו ד כדי לשמרן, * מותר. ומורין כן.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן ל סעיף ב

(ג) בלילה - ובין השמשות מדברי המג"א משמע דמותר לכתחלה להניח אבל בפמ"ג מסתפק בזה אם לא שלא קיים עדיין מצות תפילין באותו יום דאז יניחם בין השמשות :

(ד) ויישן בהם - וחיישינן שמא יפיח בשינתו [ב] אבל מדאורייתא מותר להניחם בלילה דקי"ל לילה זמן תפילין :

(ה) קודם וכו' - ר"ל דלא אסרו רבנן רק להניחם לכתחלה בלילה [ג] אבל מכיון שכבר מונחין עליו מבעוד יום לא הצריכום לחלצן :

(ו) כל הלילה - פי' כל זמן שאין חולצן [ד] דאלו חולצן פי"א שוב אסור להניחן :

(ז) מותר - ר"ל עד זמן שרוצה לישן דאז בהכרח מסירן שאסור לישן שינת קבע בהן וכדלקמן בסימן מ"ד.

[ה] ואפשר דבלילה דזמן שינה הוא אפילו שינת עראי אסור מדינא :

(ח) ואין מורין כן - הלכה למעשה לאחרים שמא יבואו להניחן לכתחלה וע"כ לא יעשה כן אלא בינו לבין עצמו [ו] אבל לא ברבים שהוא ג"כ כהוראה וע"כ [ז] אין להתפלל בהם תפילת ערבית בתענית צבור ברבים :

(ט) ונמצאו עליו - דוקא נמצאו מקילינן ומורין שבשביל השמירה אין צריך לחלוץ אפילו כל הלילה כ"ז שלא ישן [ח] אבל להניחם לכתחלה אסור בשביל השמירה ויש מקילינן בזה [ע"ת והגר"א] :

ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים סימן ל סעיף ב

* אם לא חלץ תפילין מששקעה חמה - ר"ל גמר שקיעה שהוא צאת הכוכבים דאז הוא זמן חליצת תפילין מדינא דאלו בין השמשות אפילו אם היה לו מקום לשמרן אין צריך לחלצן כן מוכח במנחות ל"ו ע"ב אפילו למאן דאית ליה לילה לאו זמן תפילין וכ"ש לדידן דפסקינן לילה זמן תפילין וכן כתב הלבוש והפמ"ג דמורין כן לכתחילה :

* ונמצאו עליו כדי לשמרן - עיין במ"א שכתב דצריך שיאמר להם כן שעושה כדי לשמרן וכן מוכח בגמרא ונלאו כל המפרשים [הפמ"ג והמח"ש והארה"ת] דבגמרא משמע להיפך במעשה דרב אשי ע"ש ולענ"ד נראה פשוט שהוא בא להוסיף על דברי המחבר דאפילו אם באמת אין כונתו בשביל השמירה רק שהוא אומר להם כן שעושה בשביל השמירה כדי שלא יבואו להתיר להניח לכתחילה בלילה ג"כ די בכך וכן מוכח בהדיא שם בגמרא במעשה דרב אשי :

* מותר ומורין כן - עיין במ"ב במ"ש דיש מקילינן אפילו להניח לכתחילה בשביל השמירה ונ"ל פשוט דאף דמותר לכיון אז במחשבתו שלובשן לשם מצוה וכדמוכח במעשה דר"א הנ"ל אעפ"כ לא יברך אז על התפילין וראיה לדברינו דעיקר ראיית הע"ת והגר"א הוא ממה דאיתא שם בברייתא ומתיירא שמא יאבדו וכו' והרי שם ג"כ פסק הברייתא דאין לברך עד שיגיע הזמן וכמו שפסק הטור ושו"ע כהרא"ש ודלא כרבינו פרץ וכמו שכתב הגר"א :

3. כשיאמר וקשרתם לאות על ירך ימשמש בשל יד, וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש.

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ד הלכה יד

חייב אדם למשמש בתפיליו כל זמן שהם עליו שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחד, שקדושתן גדולה מקדושת הציץ שהציץ אין בו אלא שם אחד ואלו יש בהם אחד ועשרים שם של יו"ד ה"א בשל ראש וכמותן בשל יד.

שולחן ערוך אורח חיים סימן כח סעיף א

חייב אדם למשמש בתפילין (א) א בכל [א] שעה, (ב) שלא יסיח דעתו מהם. וימשמש (ג) בשל יד (ד) תחלה, וכשיאמר וקשרתם לאות על ירך (דברים ו, ח) ימשמש בשל יד, וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך (דברים ו, ח) ימשמש בשל ראש.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כח סעיף א

(א) בכל שעה - פי' בכל שעה [א] שנוכח בהם חייב למשמש דעל ידי כן נזכר עליהן תדיר ולא יבא לידי היסח הדעת ועוד כדי לתקנם [ב] שלא יזיזו ממקומן :

(ב) שלא יסיח דעתו - ובעת התפלה א"צ למשמש בהם [מ"א לקמן בסימן מ"ד ועיין בפמ"ג] :

(ג) בשל יד - דהש"י סמוכה לו למשמשו [ג] ואין מעבירין על המצות :

(ד) תחלה - ואח"כ בשל ראש. ואם בעת משמוש הש"י מצאהו שנשטמ ממקומו ונודע לו אז שהש"י ג"כ נשטמ ממקומו [ד] צריך להחזיר הש"י תחלה על מקומו מקרא וקשרתם לאות על ירך והדר ולטוטפות בין עיניך וכנ"ל בסימן כ"ה ס"ו :

4. מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל, בבשר התפוח שבעצם שבין הקובד"ו ובית השחי, ויטה התפלה מעט לצד הגוף

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ד הלכה ב

ושל יד קושר אותה על שמאלו * על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע שנמצא כשהוא מדבק מרפקו לצלעיו תהיה תפלה כנגד לבו ונמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך.

טור אורח חיים סימן כז

מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל בגובה הבשר שבפרק שבין הקנה לכתף ויטה אותה מעט לצד ימין בענין שכשיכוף זרועו למטה יהיו כנגד לבו. ולא יהא דבר חוצץ ביניהם לבשרו. ואטר יד ימינו מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם. ופי' הרב ר' יחיאל מפרי"ז דוקא כשעושה כל מלאכתו בשמאלו אבל אם הוא כותב בימינו אע"פ ששאר מלאכתו בשמאלו דינו כשאר כל אדם. ושולט בבי ידיו מניח בשמאל כל אדם. והרצועה יכרוך אותה סביב זרועו עד שיגיע לאצבע האמצעי וכורכה סביבו שלש פעמים. ומקום תפילין של ראש מהתחלת עיקרי השער במצחו עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס והוא כל גובה הראש. וצריך שיהא הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף ולא למטה בצואר ושיהא מול עורף ממש מכוון באמצע הראש ולא שיטה לצד הפנים לכאן או לכאן. וצריך שיהא נוי שהוא המקום שנראה כעין דל"ת לצד חוץ ולא לצד הראש, וגם הרצועות שסובבות סביב ראשו צריך לזוהר שלא יתהפכו כדי שיהא נוייהן לבר דהיינו הלבן כלפי השער שהוא חלק יותר וצבוע שחור ניכר מבחוץ. וישלשל הרצועות שיהו תלויין לפניו ויגיעו של ימין עד הטיבור ושל שמאל עד החזה וי"א של צד ימין עד המילה ושל שמאל עד הטיבור. ושיעור רחבן באורך שעורה ואם פחת או הוסיף אינו מעכב:

בית יוסף אורח חיים סימן כז

א מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל. בסוף פרק הקומץ (לו): ת"ר ידך זו שמאל ומייתי לה מדכתיב (ישעיה מח יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ורבי נתן יליף לה מקרא אחרנא:

ומ"ש בגובה הבשר שבפרק שבין הקנה לכתף. גם זה שם (לו). על ידך זו קיבורת. וכתבו התוספות (ד"ה קיבורת) והרא"ש (תפילין סי' יח) קיבורת לשון קיבוץ בשר כמו קיבורא דאהיני. ויש שהיו אומרים (שם) דהא דאמרין בגמרא (שם לו): דבגובה של יד הוא מקום הנחת תפילין היינו גובה בשר הסמוך ליד והוא בין היד והמרפק הנקרא קוד"א. ובספר התרומה (סי' ריג ד"ה משפט באיזה) כתוב שיש שמניחים אותן במקום ההוא. ור"ת אומר דעל כרחק הוא גובה הבשר שבזרוע שהוא בין הכתף והמרפק הנקרא קוד"א דהא משמע בכל דוכתא שמצות תפילין בזרוע ואותו עצם שבין יד לקוד"א אינו קרוי זרוע אלא קנה ועוד הביא כמה ראיות והסכימו כל הפוסקים לדבריו. והרמב"ם (תפילין פ"ד ה"ב) אף על פי שהוא קורא לעצם שבין יד לקוד"א זרוע ולעצם הסמוך לכתף קורא מרפק מכל מקום לענין הנחת תפילין דעתו כדעת ר"ת שכן כתב ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע: כתוב בסמ"ק (סי' קנ"ג). וצריך להניח במקום גבוה של זרוע וזהו בעצם שבין האציל שקורין קובד"ו ובין השחי שקורין שובק"ו וכתוב בהגהה (אות ב) על זה ומיהו אין כולו כשר להניח כי אם חצי הזרוע של צד הקובד"ו כדאיתא בשימושא רבא פלג זרוע: [בדק הבית] ואין לסמוך על זה להכשיר להניח בו תפילין בכל חצי הזרוע כי אם במקום התופח כלשון הרמב"ם ורבינו שהוא כלשון הגמרא זו קיבורת [עד כאן]:

גרסינן בגמרא שם (לו): על ידך זו גובה שביד או אינו אלא על יד ממש אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן בגובה שבראש אף כאן בגובה שביד רבי אליעזר אומר אינו צריך הרי הוא אומר והיה לך לאות לך לאות ולא לאחרים לאות. ופירש רש"י ולא לאחרים לאות. שלא יראו החוצה ואי בכף מתחזי לכולי עלמא: רב אשי הוה יתיב קמיה דאמימר הוה ציריא בידיה וקא מתחזיין תפילי א"ל לא סבר לה מר לך לאות ולא לאחרים לאות א"ל במקום לך לאות איתמר. ופירש רש"י הוה ציריא בידיה. מכה היתה לו אצל הקיבורת ונקרע חלוקו שם כדי שלא תדחק המכה והיו נראים התפילין דרך הקריעה: במקום לך לאות איתמר. מקום שברוב בני אדם אין נראה לאחרים דהיינו קיבורת ולעולם אם נקרע שרי. וכתבו זה סמ"ק (עשין כב קה): (וסמ"ק (שם):

ויטה אותם מעט לצד ימין וכו'. (שם) רבי חייא בר אבין מכיון ומנח ליה להדי ליביה וכתב הרמב"ם (תפילין פ"ד ה"ב) שכשעושה כך נמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך (דברים ו ו):

שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף א

מקום הנחתן של יד <א> בזרוע (א) [א] שמאל, * (ב) בבשר התפוח שבעצם שבין א (ג) <ב> הקובד"ו ובית השחי, ויטה התפלה מעט לצד הגוף בענין שכשיכוף זרועו למטה יהיו כנגד לבו, ונמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך (דברים ו, ו). הגה: וצריך להניח * (ד) ב בראש העצם הסמוך [ג] לקובד"ו, אבל לא בחצי העצם שסמוך לשחי (סמ"ק). (ג גידם * (ה) שאין לו יד [ד] רק זרוע, * יניח * (ו) בלא ברכה) (תוספות פרק הקומץ כתבו דגידם חייב ובא"י כתב דפטור).

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף א

(א) שמאל - מדכתיב [א] ידכה בה"א פירוש יד כהה דהיינו השמאל שהיא תשה וכהה ועוד דרשו מדכתיב וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין שכן דרך בני אדם אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין ממילא הנחה בשמאל ואם הניחו בימין אף בדיעבד לא יצא [אחרונים]:

(ב) בבשר התפוח - והוא המקום הנקרא קיבורת בלשון חז"ל והוא לעיכובא כדילפינן לזה בגמ' מקרא: (ג) הקובד"ו - הנקרא עלינבויג"יין:

(ד) בראש העצם - אין ר"ל ראש העצם ממש דהתם עדיין נמוך הבשר ועד שיתחיל להיות גבוה [ב] אין מקום תפילין דאין ע"ז שם קיבורת אלא ר"ל בגובה הבשר שבעצם ולא בא הרמ"א בזה לחדש שום דבר רק במה שסיים אבל לא בחצי העצם שסמוך לשחי ור"ל [ג] אף שיש גם שם עדיין מקצת בשר תפוח וגם דעת המחבר הוא כן דדוקא מחצי העצם ולמטה כדמוכח בסעיף ז' ומה שכתב המחבר מתחלה בבשר התפוח שבעצם ע"כ ג"כ דכונתו מחצי העצם ולמטה והגר"א בביאורו הסכים לדינא דכל מקום הקיבורת כשר להניח בו תפילין וכן משמע בפרישה ועכ"פ [ד] למטה ממקום הקיבורת פסול לכו"ע ע"כ נכון למנוע מלהניח תפילין גדולים כי ע"פ הרוב מצוי בתפילין גדולים שסוף הקציצה מונחת למטה ממקום הקיבורת אם לא שיקשרם לכתחלה בחצי העצם העליון וגם זה לא נכון להקל לכתחילה בזה אחרי דעת המחבר ורמ"א להחמיר בזה. אך אם אין לו כ"א תפילין גדולים טוב יותר שיקשרם בחצי העצם העליון במקום שנמצא עדיין בשר התפוח ויצא בזה עכ"פ דעת הגר"א וש"פ ממה שיהיו מונחים למטה ממקום הקיבורת ולא יצא בזה אליבא דכו"ע וגם הברכה יהיה לבטלה:

(ה) שאין לו יד - ר"ל שניטל פיסת יד שמאלו עם כל הקנה עד הקובד"ו שנקרא עלינבויג"יין אבל אם נשאר קצת מהקנה גם הא"ז מודה להתוספות דחייב בתפילין ויברך ג"כ כן מצאתי בא"ז אשר זכינו מקרוב לאורו:

(ו) בלי ברכה - עיין בביאור הלכה. ואם [ה] אין לו יד שמאל כלל או אפילו [ו] קצה הזרוע שלמעלה ממקום הקיבורת נשאר ומקום הקיבורת אין לו כלל פטור מלהניח הש"י אף בימין [ז] ויש מחמירין בזה. וכ"ז [ח] שנעשה גידם בשמאל דהוא מקום הנחת התפילין אבל אם נעשה גידם בימין אפילו נקטע לו כל היד חייב בתפילין ויבקש לאחרים שיניחוהו עליו:

ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף א

* בבשר התפוח - וצריך לזהר שלא יהיה קצה התפילין למטה מבשר התפוח כמו בשל ראש שצריך לזהר שלא יהיה קצהו על המצח כדלקמן דהא ילפינן במנחות ל"ז ע"ב גז"ש גובה שביד מגובה שבראש עיי"ש:

* בראש העצם - עיין במ"א ועיין במחצית השקל ומשמע לכאורה דבשר התפוח נתפשט בכל העצם בשוה והרמ"א אסר להניח התפילין כ"א בחצי בשר התפוח שלצד הקובד"ו ובאמת לפ"ז יפלא מאוד דהאיך סוברים דאין מותר להניח כ"א חצי קיבורת והלא בערכין י"ט ע"ב איתא בהדיא דקיבורת כולה איקרי יד ולענין תפילין איירי שם בגמרא וא"ל דהגהת סמ"ק לא היה לו הגירסא בגמרא קיבורת כולה דהלא כל הראשונים העתיקו לשון זה [עיין בתוספת שבת צ"ב ע"א ובספר יראים לרבינו אליעזר ממיץ ובסה"ת] וכן מוכח ג"כ במנחות ל"ז ע"א דכל הקיבורת כשר דקאמר ידך זה קיבורת בין עיניך זה קדקוד היכא אמרי דבי ר"י מקום שמוחו של תינוק רופס ומדלא מבאר ג"כ את מקום המיוחד שבקיבורת ש"מ דכל הקיבורת כשר וכן הר"י והרמב"ם והרא"ש והטור ורי"ו לא הזכירו שום זכר שיחלק את בשר הקיבורת לחצאין ואיך יתפוס הרמ"א דעת הסמ"ק ואין לומר דרק להחמיר חשש לדעתו דהלא לקמן בס"ז משמע דאם נתפשט המכה בכל השטח שמחצי עצם ולמטה פטור תו מתפילין [ועיין במרדכי דעת הר"ח ונוכל לומר דהרמ"א כוון לאפוקי מדעתו אך דינא דהשו"ע לקמן בס"ז קשה] ועזרני ה' שמצאתי בספר התרומה אחר דשקיל וטרי שם ומסכים לדעת ר"ת דמקום התפילין הוא בעצם העליון שהוא בין הקובד"ו ובית השחי כתב וז"ל הלכך בעצם העליון יניח תפילין הוא הנקרא זרוע והוא יד דאורייתא וסמוך לפרק של האציל קצת [אציל הוא קובד"ו] יניחם כי שם היא קיבורת בשר המכונס קרוי קיבורת כמו קיבורת דאהיני קיבורת דאיזלי ושם הוא כנגד הלב דכתיב ושמתם את דברי אלה על לבבכם ורב חייא מנח להו כנגד ליבא עכ"ל הנך רואה לעין דעת סה"ת דהתפשטות בשר הקיבורת הוא רק סמוך לקובד"ו ולא מצינו למי מהראשונים שיחלוק עליו בדבר זה התלוי בסברא לבד ובגילוי מלתא ולפ"ז פשוט הוא דסובר הרמ"א והשו"ע לקמן בס"ז דהקיבורת לא נתפשט כ"א עד מקום שמחצי עצם ולמטה וכן משמע בב"ח דפלג זרוע העליונה הוא מן הקיבורת ולמעלה אך לישנא דהמ"א קשה לפ"ז ויש לישב דר"ל אף שנראה קצת שיש גם שם בשר תפוח אעפ"כ עיקר שם קיבורת אינו כ"א על מקום שמחצי עצם ולמטה ובביאור הגר"א חולק על פסק השו"ע

והרמ"א וסובר דאף מחצי עצם ולמעלה כשר כל שיש בו עדיין מבשר הקיבורת ובפשיטות נוכל לאמר דהוא סבר ג"כ כסה"ת הנ"ל דהעיקר מקום הקיבורת הוא לצד הקובד"ו אך דעתו דהקיבורת נמשך יותר מחצי העצם:

* שאין לו יד - עיין במ"ב ודלא כהפמ"ג שרצה לומר להא"י דפטור בכל גווני כי לא ראה להא"י כי לא נדפס בימיו:

* יניח וכו' - ר"ל יניח ביד שמאלו [כן משמע למעיין בא"י גופא דלא נהירא ליה שם הפירוש של המפרשים דלאחרים קאי הריבוי על החיוב דימין רק על השמאל קאי ואפי"ה פסק שם כתי"ק ופטור אפילו בנשאר לו הקיבורת דאיהו מפרש שם אין לו זרוע קאי על הקנה ומה שכתב הרמ"א תוספות פרק הקומץ כתבו דחייב ר"ל אפילו בנשאר לו רק הקיבורת ולפי מה דמסיק התוספות בד"ה קיבורת דזרוע נקרא ממקום הקובד"ו והלאה ולהמ"א לא היה לו הא"י ולכך הוקשה לו מאד דבריו]:

* בלא ברכה - ומהב"ח וני"צ וא"ר והגר"א משמע דצריך לברך ג"כ אחרי דיש לו קיבורת ודה"ח ג"כ מסכים בעיקר הדין לחיוב כמותם אך מ"מ לענין ברכה מצדד להקל ואפילו לא נשאר לו רק מחצי עצם שבין הקובד"ו ובית השחי ולמעלה פשוט דיכול לסמוך בזה על שיטת הגר"א דכל שיש עדיין מקצת מן הקיבורת כשר לתפילין ולא יברך ויותר טוב שיברך שנים על השל ראש [היינו לפי מנהגנו כהרמ"א הנ"ל בסימן כ"ה ולהב"י שם אחת] ויכוין להוציא בזה גם השל יד ואפילו בנשאר לו הקיבורת וכמו שהסכים בשערי תשובה:

5. ואטר יד ימינו, אם עושה כל מלאכתו בשמאלו, מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ז הלכה ג

המניח תפלה של יד על פס ידו או של ראש על מצחו הרי זה דרך צדוקים, העושה תפלתו עגולה כאגוז אין בה מצוה כלל, איטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאל שלו, * ואם היה שולט בשתי ידיו מניח אותה בשמאלו שהוא שמאל כל אדם, ומקום קשירת התפילין ומקום הנחתן מפי השמועה למדום.

בית יוסף אורח חיים סימן כז

ו ואטר יד ימינו מניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם. בסוף פרק הקומץ (לז). ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו.

ופירש רש"י ימין של אטר הו"א שמאל לדידיה הואיל ורוב כחו בשמאלו. והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאל כל אדם אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו. וכתב הרא"ש (ה"ל תפילין סי' יח) דדרשינן וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין ואדם הכותב בשמאל ושאר רוב מעשיו עושה בימין או כותב בימין ושאר רוב מעשיו עושה בשמאל. כתב בעל התרומה (סי' ריג סדר הנחת תפילין) זה הכלל יניח תפילין ביד תשת כח כרב אשי (מנחות לז). דדריש ידכה יד כהה ולא אזלינן בתר כתיבה עכ"ל וכן נראה שהוא מסקנת המרדכי (ה"ל תפילין יג ע"ג). ובהרגיל עצמו לעשות שום דבר ביד שמאל כתב (שם) דלא הוי הרגלתו כלום למיקרי אטר אלא א"כ נולד כן מדלא מוקי מתניתין דפרק הבונה (שבת קג). כשהרגיל עצמו לכתוב בשמאל ויש לדחות היינו הך דמשני בשולט בשתי ידיו ומיהו נראה לר"ץ דבעיקר כח תליא מילתא ע"כ. ובסמ"ק (סי' קג יד). כתוב ואדם השולט בשתי ידיו מניח ביד שמאלו כדרך כל אדם אבל השולט בשמאלו בכל דבר מניח תפילין בימינו אבל אם הוא שולט גם בימינו בכתיבה הוי כמו שולט בשתי ידיו ומניח בשמאל.

וכתוב על זה בהגהה (אות ח): "ולכך היה אומר מורי ה"ר יחיאל דאדם שהוא אטר יד ימינו שרגיל לכתוב גם בימין אז יניח בשמאל עצמו דעיקר תלוי בכתיבה כדאמרין מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכשהוא מניח אותם בשמאל הוא קושרן ומהדקן ביד ימינו" עכ"ל.

ונכתבה הגהה זו בהגהות מיימון (דפוס קושטא פ"ד ה"ג) ואף ע"פ שהרא"ש נראה שסובר כבעל התרומה רבינו נראה לו יותר דברי רבינו יחיאל:

שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף ו

* (כא) ט ואטר (כב) יד ימינו, אם עושה (כג) כל מלאכתו בשמאלו, * (כד) מניח בשמאלו שהוא ימין של [יא] כל אדם. ואם (כה) שולט בשתי ידיו, מניח בשמאל כל אדם. ואם כותב בימינו, ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין, י"א שיניח תפילין ביד (כו) שתש כח, דבעינן יד כהה, * וי"א י <ז> שהיד שכותב בה היא (כז) חשובה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה. (הגה: * (כח) והכי נהוג).

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף ו

(כא) ואיטר וכו' - ועיין לעיל בס"ק י"ב:

(כב) יד ימינו - ואפילו [כו] נעשה איטר ע"י שהרגיל עצמו אח"כ ולא נולד כך יניח בימין וכ"ש [כז] אם מן השמים הרגילוהו דהיינו שנולד לו חולי בימינו וניטל הכח ממנו או שנקטע לו כף ידו הימנית וצריך לעשות

כל מלאכתו בשמאל בודאי דינו כאיטר גמור ויניח על היד הרצוצה ואם חזר לבריאותו ונעשה שולט בשתי ידיו בשוה הרי הוא ככל אדם :
(כג) כל מלאכתו - [כח] ה"ה אפילו רק רוב מלאכתו :

(כד) מניח בשמאל - ואם הניחו בימינו שהוא שמאל כל אדם אף בדיעבד לא יצא [חוט השני סימן כ"ח] ועיין בביאור הלכה :

(כה) שולט בשתי ידיו - ר"ל שעושה כל המלאכות בשניהם שוה בשוה אבל אם נקל לו לעשות בשמאל אף שיכול לעשות אותם גם בימין זה לא מיקרי שולט בשתי ידיו [כן מוכח לקמן בסימן תרנ"א בש"ת ע"ש] :

(כו) שתש כח - ר"ל דכתיבה אין לה שום מעלה משאר מלאכה יחידית ואזלין בתר רוב המעשים והיא הנקראת שמאל :

(כז) חשובה ימין - דכתיב וקשרתם וכתבתם משמע דבאותו יד שכותב בה צריך לקשור את התפילין על היד שכנגדו [כט] מיהו כשלא נולד כן רק אח"כ הרגיל עצמו לכתוב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין יניח בשמאל כל אדם. ואדם [ל] שאין יכול לכתוב לכו"ע אזלין בתר שאר מלאכות באיזה יד שעושה אותם נקרא ימין :

(כח) והכי נהוג - עיין בביאור הלכה :

ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף ו

* ואיטר יד ימינו - עיין מ"ב במש"כ ואפילו נעשה וכו' כן כתב המג"א סק"ט בשם המרדכי ואף דסיים שם דיש חולקין ע"ז מ"מ מוכח בסוף סק"י להמעייין בו דלדינא הסכים כהדרכי משה וכן פסק הדה"ח. ומה שכתבתי וכ"ש אם מן השמים וכו' כן כתב הדגול מרבבה דבזה כו"ע מודים דנעשה איטר ופשוט דלסברתו ה"ה אם נקטע כף ידו הימנית נעשה בזה איטר וכמו שכתבתי בפנים וראיתי בפמ"ג בסימן תרנ"א שמסתפק בזה ומשמע דלא ברירא ליה סברת הדגמ"ר ומ"מ פשוט דנוכל לסמוך בזה על הדגמ"ר אחרי דאפילו באיטר שנעשה ע"י שהרגיל עצמו ג"כ פסק הד"מ דדינו כאיטר. ודע דלפי מה שכתבנו למעלה בנקטע שמאלו ולא נשאר לו כ"א הקיבורת דמעיקר הדין חייב להניח עליה תפילין ה"ה בנקטע יד ימינו ולא נשאר לו כ"א הקיבורת חייב להניח עתה עליה תפילין דעתה אחר שהרגיל עצמו לעשות בשמאל הימין נעשה שמאל :

* מניח בשמאלו - עי' במ"ב בשם חוט השני ועיין בשע"ת שכתב דמדברי בעל העיטור שהובא בב"י בסי' תרנ"א נראה דס"ל דיצא ודבריו אין מחוורין דכונת הבעל העיטור מש"כ שם דלא גרע מתפילין ר"ל אחרי דבתפילין דינא הכי דמניחן בשמאלו שהוא ימין כל אדם עכ"פ לענין לולב בדיעבד יצא בזה אבל בתפילין גופא בודאי אם היפך והניח בימינו שהוא שמאל כל אדם אפילו בדיעבד לא יצא דבאיטר שמאל דידיה הוי כימין כל אדם אח"כ מצאתי בחוט השני שמבאר כן דברי בעה"ע"ט בראיות כמו שכתבנו :

* וי"א שהיד שכותב בה וכו' - מסתימת השו"ע והפוס' משמע דכל כתיבה מהני לזה ולא בעינן שיהיה יכול לכתוב ספרים תפילין ומזוזה גופא כדמשמע לכאורה פשטיה דקרא וכתבתם אך אם אינו יכול לכתוב כתב גמור רק רשימות ותמונות בעלמא לזכרון כמו שאנו קורין (בל"א ציפער) איני יודע אם הוא בכלל כתב לענין זה ועיין ברמב"ם פרק י"א מהלכות שבת דין יו"ד במש"כ ואפילו משני סימניות ובה"מ"מ שם וצ"ע. ובאמת בכגון זה בודאי יותר טוב לסמוך על שיטת הגר"א והרוב מהראשונים דס"ל כדיעה הראשונה וכמו שהאריך בכעין זה הארה"ח ע"ש :

* והכי נהוג - עיין במ"א שכתב דלדעה זו אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו בכתיבה מניח בשמאל כל אדם אף ששאר כל מעשיו עושה בשמאלו ועיין עוד שם שהביא דעת הב"ח שחולק וסובר דדוקא אם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו שבוה נחשב כשולט בשתי ידיו אבל אם כותב בשמאלו ושאר מלאכתו עושה בימינו יניח בשמאל של כל אדם אך המ"א מסיים עליו שאנו אין לנו אלא פסק השו"ע וכן סתמו כהמ"א הרבה מאחרונים שאחריו אך הארה"ח החזיק בדעת הב"ח להלכה והגר"א בביאורו החזיק לגמרי כדעה הראשונה דלא אזלין כלל בתר כתיבה וא"כ אם כותב בימין ושאר מעשיו עושה בשמאל יניח בימין אך מ"מ נלענ"ד דנוכל להמליץ על העולם דנוהגין כהלכה אליבא דכו"ע ומנהגן של ישראל תורה היא דני"ל דאפילו לדעה הראשונה ה"מ דביד שכותב בה אין יכול לעשות פעולות האחרות אבל אם באותו יד יכול ג"כ לעשות פעולות האחרות רק שנקל לו לעשות בהיד השני מקרי שולט בשתי ידיו לכו"ע כיון דבהיד השני אינו יכול לכתוב כלל וכל יד יש לה מעלה בפני עצמה ואין זה דומה למה שכתבנו במ"ב סקכ"ה ד"ה שולט. ולמדתי דבר זה מתורתו של הרב שערי תשובה לקמן בסימן תרנ"א לענין לולב ששם אין לכתיבה שום מעלה לכו"ע רק כסתם פעולה יחידית וכמו בכאן לדעה ראשונה לענין תפילין ואפ"ה כתב שם דזה מיקרי שולט בשתי ידיו מחמת סברא זו וא"כ ה"ה הכא אפי' לדעה הראשונה ולהגר"א שהולך בשיטתם אם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאל מחמת שנקל לו יניח התפילין בשמאל כל אדם כנלענ"ד :

6. מניחין אותן על הקדקד שהוא סוף השיער שכנגד הפנים והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ז הלכה א

היכן מניחין תפילין של ראש מניחין אותן על הקדקד שהוא סוף השיער שכנגד הפנים והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו, וצריך לכוין אותם באמצע כדי שיהיו בין העינים, ויהיה הקשר בגובה העורף א שהוא סוף הגולגולת.

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ד הלכה ב

ושל יד קושר אותה על שמאלו * על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע שנמצא כשהוא מדבק מרפקו לצלעיו תהיה תפלה כנגד לבו ונמצא מקיים והיו הדברים האלה על לבבך.

בית יוסף אורח חיים סימן כז

ט ומקום תפילין של ראש מהתחלת עיקרי השער במצחו וכו'. בסוף פרק הקומץ (לו.) בין עיניך זה קדקוד היכא אמרי דבי רבי ינאי מקום שמוחו של תינוק רופס. ובתר הכי (שם ע"ב) בעינן גובה שבראש מנא לן? דת"ר בין עיניך בגובה של ראש אתה אומר בגובה של ראש או אינו אלא בין עיניך ממש נאמר כאן בין עיניכם ונאמר להלן בין עיניכם למת מה להלן בגובה של ראש מקום שעושה קרחה אף כאן בגובה של ראש מקום שעושה קרחה.

וכתב הרא"ש (ה' תפילין סי' יט) על זה והא דאמרינן לעיל במקום שמוחו של תינוק רופס לאו דוקא קאמר שיניח במקום המוח ולא יותר אלא מקום הנחת תפילין ממקום שמתחיל השער דהיינו מקום שעושה קרחה ועד מקום שמוחו של תינוק רופס נמשך מקום הנחתו והיינו דאמרינן (עירובין צה:) מקום יש בראש להניח בו שתי תפילין והא דקאמר לעיל מקום שמוחו של תינוק רופס הכי קאמר עד מקום שמוחו וכו'. וכן מוכח בירושלמי דהמוצא תפילין (ה"א).

וכן כתב המרדכי (ה' תפילין יג ע"ג), וכן כתוב בספר התרומה (סי' ריג). אבל הרמב"ם (תפילין פ"ד ה"א) כתב: "מניחין אותן על הקדקוד שהוא סוף השער שכנגד הפנים והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו".

ונראה שהוא סובר שבמקום עיקרי השער רופס מוחו של תינוק והא דאמרו מקום יש בראש להניח שתי תפילין אפשר דלא זה על זה קאמר אלא סמוכים זה אצל זה ברוחב הראש שכנגד בין העינים, אי נמי זה על זה ומקום הנחת שתי תפילין מוח התינוק רופס. וזה נראה יותר כי היכי דלא נשוייה חולק בהדי הרא"ש וספר התרומה בענין דינא:

שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף ט

מקום הנחת תפלה של ראש <י> מהתחלת (לג) עיקרי [טז] השער ממצחו * (לד) עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף ט

(לג) עיקרי השער - פירוש דבין עיניך לאו ממש הוא דגמרינן גזירה שוה מלא תשימו קרחה בין עיניכם האמור אצל מת מה להלן מקום שעושה קרחה והוא בראש אף כאן מתחיל [לח] מקום תפילין ממקום שיש שייכות קרחה דהיינו ממקום התחלת צמיחת השערות שבראש.

ורבים נכשלים באיסור זה וטועים לומר שהקצה העליון מתחיל ממקום השיער ועיקר התפילין מונח על המצח ועוברים על איסור דאורייתא דכל התפילין צריכין להיות מונחין במקום שיש קרחה דהיינו שיהיה [לט] אפילו קצה התחתון של התיתורא מונח על מקום התחלת עיקרי השער.

[מ] אבל אין להשגיח למי שיש לו שערות ארוכות ששוכבים עד חצי המצח להניח שם התפילין כי התחלת מקום התפילין צריך להיות מהתחלת עיקרי השער שבפדחת ולמעלה [מא]. ויותר טוב להניח קצת למעלה משיעור זה דהא מקום יש בראש להניח שתי תפילין כדי שלא ישמט למטה על המצח.

וכל [מב] המניחין על המצח הוא מנהג קראים ולא עשה המצוה [מג] וכל בעל נפש יזהיר לחביריו וילמדם שלא יכשלו בזה כדי שלא יהיו ח"ו בכלל פושעי ישראל בגופן דזהו קרקפתא דלא מנח תפילין וגם הברכה הוי לבטלה [מד] דתפילין שמונחין שלא במקומן הוי כמונחין בכיסן. ואם נשמטו ממקומן צריך להחזירן תיכף ולענין ברכה עיין לעיל בסימן כ"ה סי"ב:

(לד) עד סוף המקום - ר"ל [מה] שקצה המעברתא של התפילין לא יהיה מונח למעלה ממקום שמוחו של תינוק רך:

ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים סימן כז סעיף ט

* עד סוף וכו' - עיין בטור ורבינו ירוחם משמע מינייהו דכל גובה הראש הוא בכלל הזה וכן משמע בשה"ת ובירושלמי שהביא להמעין בו (והעתיקו בביאור הגר"א) וברמב"ם משמע מפשטא דלישניה דלא ס"ל כן ועיין בב"י וכן בסמ"ק ובכל בו כתבו בפירוש דשיעור הנחת תפילין נמשך בסך הכל עד חצי שפוע הראש ולכן מהנכון מאד לזהר עכ"פ לכתחלה שלא יהיו התפילין גדולים ביותר כי עי"ז נמשך למעלה על כל גובה הראש ומ"מ בדרך כלל טוב יותר שימשיך התפילין בגובה למעלה משישפילם לצד המצח כי בגובה יוצא עכ"פ לדעת כמה מהראשונים והירושלמי מסייע להו וכו"ל מה שאין כן לצד המצח ועיין בס' מעשה רב ובהגהות כת"י הגאון ר' אלעזר חרל"פ זצ"ל דמשמע מיניה ג"כ דטוב יותר לכתחלה להמשיך התפילין לצד מעלה כדי שלא יושפלו לצד המצח ומ"מ אפשר דגם המע"ר מודה דלכתחלה לא יגביהם עד סוף גובה הראש כדי לצאת לדעת הסמ"ק והכל בו ג"כ. ודע עוד דאפילו לדעת סה"ת דמכשיר כל גובה הראש לתפילין משמע

מיניה שם (לחד פירושא) דעכ"פ אין לעשותן יותר גדולים מארבע אצבעות והיינו עם התיתורא והמעברתא וכמו שכתב בספר בית יעקב וזהו שיעור מקום שני תפילין שבזמן הגמרא ועיין לקמן סימן ל"ב סמ"א שכתב דאין שיעור וכו' מ"מ לכתחלה בודאי נכון ליזהר בזה: